

ZAKLADATEL NORSKÉ DIVADELNÍ VĚDY Po stopách Pavla Fraenkla

KAROLÍNA STEHLÍKOVÁ

The Founder of Norwegian Theatre Studies:
In the Footsteps of Pavel Fraenkl

Abstrakt

Studie analyzuje poválečné působení českého literárního vědce Pavla Fraenkla v Norsku, kam uprchl před nacismem. Soustředí se na jeho roli coby jednoho ze zakladatelů norské divadelní vědy a sleduje proces institucionalizace oboru na univerzitě v Oslu v druhé polovině 20. století. Autorka rekonstruuje Fraenklovo odborné zázemí, intelektuální formování ve středoevropském prostředí i transfer metodologických podnětů do norského akademického kontextu. Pozornost je věnována budování studijního programu divadelní vědy (teatervitenskap), jeho koncepčnímu vymezení mezi literární vědou, estetikou a historiografií divadla i postupnému ukotvení oboru v univerzitních strukturách. Studie současně reflektuje osobní a politické okolnosti, které Pavla Fraenkla formovaly, a ukazuje, jak jeho vědecká a publicistická práce ovlivnila podobu norského divadelněvědného myšlení.

Klíčová slova

Pavel Fraenkl, holokaust, norská divadelní věda, teatervitenskap, Henrik Ibsen, univerzitní dějiny, středoevropské intelektuální vlivy

Abstract

The study analyses the work of the Czech literary scholar Pavel Fraenkl in Norway after World War II, where he fled from Nazism. It focuses on his role as one of the founders of Norwegian theatre studies. It traces the process of the discipline's institutionalisation at the University of Oslo in the second half of the 20th century. The author reconstructs Fraenkel's professional background, intellectual formation in Central Europe, and the transfer of methodological concepts to the Norwegian academic context. The author pays attention to the development of the study programme of theatre studies (teatervitenskap), its conceptual demarcation from literary studies, aesthetics, and theatre historiography, and the gradual anchoring of the discipline within university structures. The study also reflects on the personal and political circumstances that shaped Pavel Fraenkel and shows how his scientific and journalistic work influenced the development of Norwegian theatre studies.

Keywords

Pavel Fraenkl, holocaust, Norwegian theatre studies, teatervitenskap, university history, Central European intellectual influences

Když na počátku roku 1940 vstoupil Pavel Fraenkl coby židovský uprchlík před nacismem na půdu Norského království, pravděpodobně doufal, že se po skončení války vrátí do své vlasti a naváže tam, kde přestal. Pětatřicetiletý etablovaný literární vědec a kritik, ambiciózní žák F. X. Šaldy a Arna Nováka, toužil habilitovat se na některé z českých univerzit a získat stálé místo, o něž usiloval už před vypuknutím druhé světové války – do Norska odešel jako zaměstnanec Moravské zemské knihovny vyučující zároveň dějiny české literatury na Škole vysokých studií pedagogických v Brně a autor vyzrálé monografie o Otokaru Březinovi.

Jeho život se ale vyvíjel jinak. V roce 1939 byl z pověření ministerstva školství a národní osvěty odeslán na tzv. dovolenou s čekatelným, což byl způsob aplikace rasových nařízení vylučujících osoby židovského původu ze státní správy. Od této chvíle napřel Fraenkl všechny své síly k tomu, aby se dostal ze země. Z dochované korespondence víme, že usiloval o místo na některé ze zahraničních univerzit. Nakonec se mu za pomoci Nansenovy nadace podařilo na začátku roku 1940 vycestovat do Norska, oficiálně v pozici hostujícího profesora na Univerzitě v Oslu. Za pozváním k pronesení cyklu přednášek stál norský slavista Olaf Broch, jehož o překérní Fraenklově situaci zpravil osobním dopisem literární historik Albert Pražák působící v té době na Karlově univerzitě. O tom, že kontaktoval své kolegy na univerzitách v Kodani, Göttingu, Uppsale, Stockholmu a Oslu, napsal Pražák Fraenklovi v dopise z 1. 9. 1939. V prosinci téhož roku mu pak píše o pozitivní Brochově odpovědi.¹ Podle zpráv v norském tisku, přednesl Fraenkl na jaře roku 1940 na osloské univerzitě několik přednášek v němčině, jednu z nich s tématem *Ibsen a česká literatura* proslovil 8. dubna, shodou okolností pouhý den před obsazením Norska (Juříčková 2017: 593–594).

Po okupaci Norska a pozdějších akcích cílených na likvidaci veškerého židovského obyvatelstva v této zemi se Fraenkl ukrýval a snažil se uniknout do Švédska, byl však zatčen, zadržován v norském zajateckém táboře Grini a posléze deportován do koncentračního tábora Sachsenhausen a dále do Osvětimi, kde se za dramatických podmínek ve velmi zuboženém stavu dočkal osvobození tábora Sovětskou armádou.² Ačkoli on sám zůstal naživu, holokaust nepřežila většina jeho české rodiny. I proto se Fraenkl krátce po osvobození vrátil do Norska, kde nakonec z osobních důvodů, k nimž později přibyl nepříznivý politický vývoj v Československu, už zůstal. Je nepochybné, že traumatizující válečná zkušenost měla na jeho život zásadní vliv. Jak je ale patrné z pokračování jeho životní dráhy, svému osudu čelil s neuvěřitelnou houževnatostí, i když se potýkal se zdravotními problémy. V nové zemi se mu podařilo založit rodinu. S manželkou Ester Paulsen, provdanou Fraenkl, měli šest dětí. Jedna z jejich dcer, Ellinor F. Major, se částečně i pod vlivem otcovy válečné zkušenosti později stala psycholožkou a badatelsky se věnovala následkům traumatu u dětí rodičů, kteří prošli koncentračními tábory.³ Jejím dlouholetým rádcem a školitelem byl mezi jinými zakladatel viktologie, Leo Eitinger, který společně s Fraenklem prošel Osvětimí (Major 1997: 26–37).

Fraenklova kariéra se po válce nevyvíjela podle jeho představ, měl ale štěstí, že mu v roce 1946 bylo nabídnuto (pravděpodobně prostřednictvím předního norského bohemisty Olava Ryttera) přednášet na osloské univerzitě o metodologii literární

1 Viz dochovaná korespondence Fraenkla s Pražákem nalézající se v Holocaustsentret Oslo.

2 Z Fraenklova osvětimského deníku cituje ve své knize *Reise gjennom krig og fred* jeho dcera, psycholožka Ellinor F. Major.

3 Disertační práci s názvem *War Stress in a Transgenerational Perspective. Norwegian Concentration Camp Survivors and Two Other Resistance Groups and Their Children. A comparative investigation* obhájila na Lékařské fakultě Univerzity v Oslu v roce 1996.

historie. Zároveň začal psát publicistické texty pro norské deníky. Jako publicista měl rozsáhlé zkušenosti. V předválečném Československu psal o literatuře a divadle do řady českých periodik (*Host, Nová svoboda, Studentská revue, Rozprawy Aventina, Národní osvobození, Tvorba, Naše doba* aj.). Další příležitosti v Norsku skýtala spolupráce s rozhlasem. V prvních poválečných letech připravil například šestidílný popularizační cyklus věnovaný velkým ženským postavám řecké dramatiky, který později vydal také knižně – *Velké ženské postavy řecké tragédie* (De store kvinneskikkelser i gresk tragedie).

Plodným publicistou zůstal po celý zbytek života. Psal do překvapivého množství celostátních i regionálních periodik. Nejčastěji přispíval do největších deníků *Aftenposten* a *Dagbladet*. Typické pro něj nicméně bylo souběžné publikování konkrétního článku v regionálních tiskovinách z jihu země (*Grimstad Adresstidende, Gjengangeren, Tønsbergs Blad, Moss Avis, Fredrikstad Blad* a další), výjimečně i v těch ze severu země (*Nordlandsposten, Helgeland*). Obdivuhodný byl široký záběr témat, na něž se zaměřoval. Největší část textů se týkala literatury a divadla, s častým důrazem na propojení mezi kulturou českou a norskou. Pravidelně recenzoval inscenace uváděné na osloských scénách – obvykle se obšírně věnoval inscenovanému dramatu, které uváděl do širšího kontextu. Případně se zaměřoval na konkrétní herecké výkony významných osobností (např. články o Peggy Ashcroft, Elisabeth Taylor nebo Tamaře Milaškině). Hlubkovými sondami připomínal výročí nebo ocenění nejruznějších autorů a autorek (vedle českých, jako byli Karel Čapek či Egon Hostovský, a norských jako např. Olav Nygard, Aksel Sandemose či Sigurd Hoel se věnoval také světovým spisovatelům, namátkou G. B. Shaw, F. Ch. Mauriac, Franz Kafka, Gabriela Mistral, Ingmar Bergman a další). Řada jeho publicistických článků však otvírala i zcela neliterární témata nejčastěji z oblasti psychologie a filozofie. Zabýval se otázkami víry a církevního vlivu v současné společnosti (články pro časopis *St. Olav*). Vstupoval do polemik a své názory formuloval na norské poměry nezvykle ostře. Útvarem, který využíval nejčastěji, byla tzv. Kronika – rozsáhlejší rubrika, v níž norské listy dodnes dávají prostor odborníkům, kteří chtějí zformulovat vlastní názor. Jeho hlas byl v norském tisku intenzivně přítomný.

V roce 1948 Pavel Fraenkl na Historicko-filozofické fakultě Univerzity v Oslu přebíral na katedře slavistiky výuku češtiny po Olavu Rytterovi. Téhož roku zde otevřel seminář o historii divadla a dramatu. Podle zprávy v tisku plánoval se čtrnácti přihlášenými studenty navštěvovat divadelní představení a analyzovat je v recenzích, čímž vnesl nový prvek do výuky, zjevně inspirovaný Šaldovými a Tilleho semináři srovnávací literatury a divadla (HP 1948: 1). Od počátku padesátých let začali o zřízení pracoviště divadelní vědy při osloské univerzitě usilovat nezávisle na Fraenklových aktivitách divadelní teoretik, režisér a dramatik Stein Bugge (1896–1961), divadelní historik, filmový teoretik a literární kritik a také autor první norský psané historie divadla Olav Dalgaard (1898–1980) a budoucí profesor na později vzniklém pracovišti, divadelní historik anglického původu Roderick Rudler (1923–2013) (Rudler 1975: 234–236).

Podobně jako jeho o něco mladší krajanka Milada Blekastadová, která se profilovala jako překladatelka a později komenioložka, využíval Fraenkl zpočátku primárně finanční podporu grantů poskytovaných Norskou badatelskou radou pro humanitní a sociální vědy (NAVF).⁴ Pomalu si tak v nové zemi budoval pozici uznávaného

4 Významnou badatelku podobného osudu připomnělo v nedávné době několik iniciativ. Výstavu *Neviditelný most. Milada Blekastadová 1917–2003* připravilo v roce 2017 nakladatelství Elg ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR. V téže době byla nastartována digitalizace korespondence Milady Blekastadové, jejíž části jsou postupně vydávány v Nakladatelství Filosofia.

komparatisty a erudovaného literárního vědce. Tímto způsobem vznikly jeho první dvě monografické práce v norštině. Nejprve *Bjørnson a česká literatura* (Bjørnson og tsjekkisk litteratur) v roce 1953 a o dva roky později *Ibsenova cesta k dramatu. Zkoumání geneze dramatika* (Ibsens vei til drama. En undersøkelse av dramatikerens genesis). V první se věnoval kontaktům mezi Čechy a významným norským spisovatelem a intelektuálem Bjørnstjerne Bjørnsonem a zkoumal recepční proces, který provázal dílo tohoto autora v českých zemích. Ve druhé analyzoval Ibsenovu lyriku coby předpoklad jeho dramatické prvotiny, blankversem napsaného romantického dramatu z období římské republiky s názvem *Catilina* (Catilina). Ibsenovi se Fraenkl věnoval v podobě dílčích studií k jednotlivým hrám i později – např. studie *Paní z moře a severská pověrčivost* (Fruen fra havet og nordisk folketro), *Drama a slovo v Rosmersholmu* (Drama og ord i Rosmersholm), *Ibsenův Brand a evropský titanismus* (Ibsens Brand og europeisk titanisme). Studie publikoval ve většině odborných norských časopisů zaměřených na literárněvědné bádání – *Edda*, *Syn og segn*, *Ibsenårbok*, *Samtiden* a *Ergo*.

Od poloviny padesátých let usiloval Fraenkl o získání docentské pozice (v Norsku odpovídající místu mimořádného profesora). Získání docentury na Univerzitě v Oslo nebylo (a dodnes není) přímo podmíněno habilitační prací. Víme, že jako habilitační práci zamýšlel Fraenkl ještě v ČSR svou knihu *Otokar Březina. Mládí a přerod. Genese díla*, jež vyšla v roce 1937 (Holeček 2024). Protože ale tyto plány překazila druhá světová válka i poválečný vývoj, je pravděpodobné, že v nové zemi, kde se po válce snažil vědecky etablovat, měla stejnému účelu posloužit jeho nová práce z roku 1955 *Ibsenova cesta k dramatu. Zkoumání geneze dramatika* napsaná již norský. Formálně to ale nebylo potřeba.

O dvě docentské pozice definované jako tzv. docentury bez vazby na odbornou oblast se v roce 1956 ucházelo sedm žadatelů. Tři z nich vyhodnotila tříčlenná komise jako kompetentní. Literární vědec Francis Bull a historik dějin myšlení A. H. Wisnes se k Fraenklově kandidatuře vyjádřili veskrze kladně, zařazen byl ale až na třetí místo za literární historiky Harald Norenga a Ellisiv Steene. Vedle toho medievalista a versolog Hallvard Lie formuloval poměrně významné výhrady vůči Fraenklově stěžejní knize *Ibsenova cesta k dramatu*. Zároveň poukázal na fakt, že Fraenkl správně žádá o docentskou pozici v oboru dramaturgie a divadelní historie. Lie proto navrhl, aby z tohoto důvodu byla pro Fraenkla zřízena samostatná komise, která finálně rozhodne o jeho zařazení. Svůj posudek nicméně i přes formulované výhrady k Fraenklově ibsenovské monografii uzavřel pozitivně. Shledal Fraenkla zcela kompetentním k získání docentury v oboru dramaturgie a divadelní historie.⁵ Můžeme spekulovat, že Fraenkl nakonec kýžnou pozici nezískal spíše z toho důvodu, že na tři způsobilé uchazeče byly pozice pouze dvě. Není to nicméně tak, jak se domníval Roderic Rudler, že totiž toho roku byla docentská pozice pro obor teatrologie formálně vypsána, ale nikdo se o ni nepřihlásil (Rudler 1975: 232). Na základě těchto dokumentů je v každém případě zřejmé, že jakkoli se Fraenkl vnímal především jako literární vědec, bylo mu už v této době jasné, že možnost akademické pozice se pro něj rýsuje spíše v rámci nově vznikající teatrologie.

Fraenkl se tedy nadále systematicky pokoušel získat stálé místo na některé z norských univerzit. V roce 1961 opustili univerzitu v Oslu první dva studenti, kteří v oboru divadelní vědy složili závěrečnou zkoušku, a vznikající studijní program, který zatím není institucionalizován, byl v lednu následujícího roku prezentován dokonce

5 Viz posudky uveřejněné v ročence Univerzity v Oslu. *Årsberetning*. 1. juli 1956 – 30. juni 1957. Oslo: Universitetsforlaget, 1960, s. 379–382.

v samostatném televizním pořadu.⁶ V roce 1965 byla divadelní věda oficiálně založena jako samostatné pracoviště (Arntzen 2024).⁷ V této souvislosti byla pro Pavla Fraenkla zřízena docentská pozice, zpočátku financovaná z prostředků NAVE, a Fraenkl byl pověřen vedením nově založeného ústavu (Rudler 1975: 232). O rok později publikoval svou poslední monografii *Dramatická struktura a kompozice Sonáty příšer. Výzkum dramatického stylu* (Strindbergs dramatiska fantasi i Spøksonaten. En stildramaturgisk undersøkelse), v níž se zabýval pozdní expresionistickou hrou Augusta Strindberga s důrazem na vizuálně-dramatickou fantazii a hudební kompozici jako nástroj výstavby dramatu.⁸ O něco později (rok zatím nezjištěn) bylo pracoviště divadelní vědy sloučeno se starší katedrou muzikologie, která byla z tohoto důvodu přejmenována na Institut pro hudbu a divadlo (Institutt for musikk og teater).

Pavel Fraenkl se aktivně podílel na formulování koncepce studia na novém pracovišti. V té době byla výuka na humanitních fakultách strukturována jinak než v současnosti, kdy se v návaznosti na boloňskou reformu dělí se na bakalářský, magisterský a doktorský stupeň. Zdá se, že divadelní věda na univerzitě v Oslu byla zprvu zřízena jako tzv. grunnfag, jakási roční specializace v rámci první části studia. Teprve od roku 1965 se vznikem vlastního pracoviště se začalo pracovat na koncepci studia v rozsahu nazývaném mellomfag, který – studovaný v návaznosti na grunnfag – odpovídá zhruba dnešnímu bakalářskému stupni studia. (Ve vzpomínkovém textu z roku 1981 *Minnetale over Professor Dr. Pavel Fraenkl* píše jeho autor Harald Noreng o etablování divadelní vědy v magisterském stupni. Tomu by odpovídal tehdejší program hovedfag. V archivních materiálech univerzity je však divadelní věda systematicky zmiňována pouze jako mellomfag.)⁹ V roce 1966 publikoval Fraenkl v časopise *Forskningssnytt* článek s názvem *Litt om den teatervitenskapelige metodologi* (Na okraj metodologie divadelní vědy), v němž formuloval svá teoretická východiska divadelní vědy jako univerzitní disciplíny. Fraenkl se zde vyhroboval vůči divadelně-historickému bádání německého, dánského a švédského typu založenému na pozitivistickém hromadění faktů a romantizujícím subjektivismu a dožadoval se soustředění na současné divadlo. Adepti hloubkově vzdělaní v dějinách myšlení do něj měli pronikat skrze analýzu aktuálních divadelních tendencí coby uměleckých a psychologických fenoménů: „Osobně se domnívám (aniž bych chtěl tento svůj názor komukoli vnucovat), že zejména divadelní sociologie a psychologie (a sociologie) herce – společně s technikou režie a jejím studiem – jsou obory, které mohou nejlépe odpovídat potřebám norských studentů na naší univerzitě, jež uplatní v reálném životě“ (Fraenkl 1966: 16). Jako inspirace mu sloužila francouzská teatrologie nahlízející divadlo z filozofických a sociologických pozic jako „umění společenství“. Ve své ontologické struktuře pro něj byla divadelní věda vědou „existenciální“, z čehož se odvíjí volba metod. Zásadní byl podle něj jednotící princip (finalistický nebo teleologický).

Fraenkl byl svými kolegy označován za specialistu na dramaturgii, ve významu dramaturgické výstavby díla. Skutečnost, že tuto oblast vnímal jako zcela zásadní, podporuje i obsáhlý článek, který v roce 1967 publikoval v deníku *Lillehammer Tilskuer*. Věnuje se v něm (podle svého názoru) vynikajícímu zpracování tématu dramaturgie

6 Viz dva články v norském tisku *Fullførte eksamen i teatervitenskap*, *Fremtiden* 21. 12. 1961 a *Programendring i TV*, *Velgeren* 11. 1. 1962. Za vznikající obor promluvil kromě čerstvých absolventů především Olav Dalgard.

7 Zřízení dalšího podobného pracoviště – divadelní vědy v Bergenu – následovalo v roce 1968.

8 Kapitola z této knihy pod názvem *Dramatická struktura a kompozice Sonáty příšer* vyšla v překladu Radko Kejzla v roce 1967 v *Časopise pro moderní filologii* 49, s. 193–204.

9 Zpřesnění těchto skutečností vyžaduje další průzkum archivních materiálů, případně rozhovory s pamětníky, a patří tak mezi otázky stále probíhajícího výzkumu.

Björnsonovy hry *Nad naše síly* v rámci desetihodinové závěrečné zkoušky z divadelní vědy na osloské univerzitě, jejíž autorka byla Halldis Kullsvæn (Fraenkl 1967). Nejen pro Fraenkla bylo v té době příznačné pomíjení historického výzkumu, ve smyslu snahy po rekonstrukci starších divadelních produkcí a vůbec badatelského vytěžování starších období. V norské akademické sféře málo zasažené strukturalistickým myšlením o divadle panovalo dlouho přesvědčení, že inscenační tvar nelze z podstaty jeho efemérní povahy sám o sobě studovat, pokud badatel nemá s materiálem vlastní zkušenost (Trolie 2019: 7). Tato skutečnost společně s neomarxistickými tendencemi zasahujícími od konce šedesátých let plošně kulturní život ve skandinávských zemích vedla k maximální koncentraci na současné především tzv. performanční divadlo,¹⁰ na čemž podle některých norská divadelní věda dlouho trčila (Rudler 1975: 240–242). Ve Fraenklově případě šlo zřejmě o zaměření nikoli na tehdejší performanční tendence, ale na soudobé činoherní inscenace tradičnějšího typu opírající se o dramatický text. Vyzýval ke studiu aktuálních inscenací, režijní techniky, herectví coby uměleckého a psychologického fenoménu a vztahu divadla a společnosti. Divadelní historiografii (na severu nazývanou divadelní archeologie), které se po druhé světové válce ve Skandinávii věnovali především na univerzitě ve Stockholmu, vnímal negativně a sám se jí nezabýval.

V roce 1968 byl akademickým kolegii Univerzity v Oslu přijat studijní plán pro rozšiřující stupeň studia divadelní vědy a docentské místo finančně podpořila Norská televize a rozhlas (NRK).¹¹ Pavel Fraenkl vedl pracoviště od jeho založení do roku 1970 a zasloužil se o jeho vysokou odbornou úroveň (Noreng 1986: 138). Na konci roku 1969 ovšem Fraenkl z vlastního rozhodnutí (údajně kvůli neshodám s děkanem fakulty) z univerzity odešel.

V letech 1970–1973 se znovu stal vědeckým pracovníkem NAVF přidruženým ke katedře severských jazyků a literatur na Univerzitě v Oslu. Vedení univerzity podalo na počátku 70. let ministerstvu návrh na Fraenklovo jmenování profesorem. Z různých důvodů mu byla tato hodnost udělena teprve 1. 1. 1974, téhož měsíce, kdy odešel do penze. Fraenkl tak byl jmenován vůbec prvním profesorem divadelní vědy v Norsku. V této době už byla divadelní věda plně etablována na třech z tehdejších čtyř norských univerzit (v Oslu, v Bergenu a v Trondheimu) a studovalo ji přibližně sto studentů (Rudler 1975: 233).

Po svém odchodu z univerzity byl Fraenkl zvolen členem Norské akademie věd a literatury a dále se věnoval publicistice. Výjimečně se drobně pedagogicky realizoval například vedením studijního kroužku zaměřeného na Blaise Pascala coby křesťanského myslitele (Bønneskole m.m. i Neuberggaten). Zemřel 5. listopadu 1985.

Pavel Fraenkl zůstal z důvodu svého nenorského původu a zcela odlišného českého teoretického zázemí solitérem. V Norsku, kde vlivem okolností našel nový domov, byl jako intelektuál přijímán s úctou. Jeho vyhraňování se vůči převládajícím teoretickým směrům, úporná pracovitost a místy výrazně moralizující charakter jeho publicistiky nicméně v zemi vyznačující se konsenzuální mentalitou zřejmě působily cizorodě a způsobovaly drobná nedorozumění. Za svého příliš krátkého působení na univerzitě se mu zjevně nepodařilo vychovat žáky, kteří by na jeho pojetí literatury a divadla dokázali

10 Performanční divadlo je skandinávský koncept ustanovující se v 70. letech a fungující jako souhrnné označení pro nedramatické, vizuální a fyzické divadlo.

11 Dokument přístupný skrze Nasjonalarkivet (dříve Arkivverket) označený jako RA-S-3022 – Universitetet i Oslo, Det historisk-filosofiske fakultet. NRK podpořila finančně obor už v roce 1956 s cílem vytvořit podmínky pro bádání v oblasti historie jednotlivých norských scén.

navázat. Je smutnou tečkou, že pracoviště divadelní vědy, které pomáhal budovat, bylo přes široké protesty nejen norských akademiků a divadelníků v roce 2014 uzavřeno.¹²

Připojená ukázka z publicistiky prokazuje, že Fraenkl nad divadlem uvažoval v širších společenských souvislostech. Pocitem osamělosti moderního člověka se zabýval dlouhodobě, viz např. jeho studii z roku 1948 *Pocit osamělosti v evropské literatuře* (Ensomhetsfølelsen i europeisk litteratur), v níž na půdorysu literatury od Goetha po Pirandella v duchu Masarykovy literárně-filozofické metody analyzuje osamělého hrdinu a příčiny i důsledky jeho izolace. Magickou moc divadla odvozeného od náboženského kultu vnímal Fraenkl jako možný lék na drolící se společnost plnou neurotických jedinců.

Autorka by ráda poděkovala za pomoc s dohledáváním norských pramenů nezávislé badatelce Evě Spíra.

Bibliografie

- ARNTZEN, Knut Ove. 2024. Norske teaterinstitusjoner. *Store norske leksikon* (online, cit. 29. 12. 2025). URL: https://snl.no/norske_teaterinstitusjoner
- Bønneskole m.m. i Neberggaten. *Aftenposten*. 12. 9. 1975.
- FRAENKL, Pavel. 1948. Ensomhetsfølelsen i europeisk litteratur. *Edda* 35, 1948, č. 48, s. 241–252.
- FRAENKL, Pavel. 1966. Litt om den teatervitenskapelige metodologi. *Forskningsnytt fra Norges almenvitenskapelige forskningsråd* 11, 1966, č. 1, s. 14–16.
- HOLEČEK, Lukáš. 2024. Fraenkl, Pavel. *Česká divadelní encyklopedie* (online, cit. 29. 12. 2025). URL: <https://encyklopedie.idu.cz/>
- [HP]. 1948. Nytt ved Universitetet. Teaterhistorisk og dramatisk seminar. *Ringerikes Blad*, 23. 9. 1948, s. 1.
- JUŘÍČKOVÁ, Miluše. 2017. Pavel Fraenkl na křižovatce mezi norskou a českou literární vědou. *Česká literatura* 65, 2017, č. 4, s. 590–604.
- MAJOR, Ellinor F. 1997. *Reise gjennom krig og fred*. Oslo: Aschehoug, 1997.
- NORENG, Harald. 1986. Minnetale over Professor Dr. Pavel Fraenkl. In *Det norske vitenskapsakademi. Årbok 1986*. Oslo: Universitetsforlaget, 1988, s. 135–152.
- RUDLER, Roderic. 1975. Meninger om teatervitenskap. *Samtiden* 84, 1975, s. 232–243.
- SKUTVIK, Sigrid. 2015. Oppskrift på å nedlegge et universitetsfag. *Scenekunst.no*.! (online, cit. 29. 12. 2025). URL: <https://scenekunst.no/artikler/oppskrift-pa-a-nedlegge-et-universitetsfag>
- TROLIE, Tor. 2019. Teatervitenskap. Teaterhistorie og forestillingsanalyse. En beskrivelse av utviklingen av studiet ved Universitetet i Bergen. *Teatervitenskapelige studier* 3/2019, s. 5–16.

Archivní materiál

- Fond PA-10: Fraenkl, Pavel uložený v Senter for studier av Holocaust og livsynsminoriteter, Oslo.
- Fond RA-S-3022 - Universitetet i Oslo, Det historisk-filosofiske fakultet a RA-S-6153 - Kirke- og undervisningsdepartementet. Avdelingen for høgre utdanning og forskning uložené oba v Nasjonalarkivet (Riksarkivet), Oslo.
- Ročenka Univerzity v Oslu – Årsberetning. 1. juli 1956–30. juni 1957. Universitetsforlaget, Oslo 1960, s. 379–382.

12 Opakovaným pokusům o likvidaci čelí dnes i bergenské teatrologické pracoviště. Důkladný průzkum jednotlivých úkonů, které předcházely zavření oboru na Univerzitě v Oslu, poskytla doktorandka Univerzity v Trondheimu Sigrid Skutvik, jež shromáždila a analyzovala veškerou univerzitní dokumentaci. Článek nese příznačný název: *Recept na zrušení univerzitního oboru*.

V ediční řadě Nota bene založené a vedené Petrou Ježkovou při projektu České divadelní encyklopedie je k vydání připravována monografie věnovaná literárnímu a divadelnímu kritikovi a vědci Pavlu Fraenklovi (1904–1985). Cílem knihy je představit dílo originálního, pozapomenutého myslitele působícího na poli literatury a teatrologie v meziválečném Československu a poválečném Norsku, kam po roce 1945 natrvalo přesídlil. Monografie bude sestávat z biograficko-analytické studie a z edice textů Pavla Fraenkla, která zahrne výběr nejvýznamnějších českých a z norštiny přeložených studií včetně kompletní bibliografie. Autorský tým tvoří Lukáš Holeček (hlavní editor) a další spolupracovníci (Karolína Stehlíková, Eva Spira, Petra Ježková).

Mgr. Karolína Stehlíková, Ph.D.
Národní institut pro kulturu /
Divadelní ústav
Kabinet pro studium českého divadla
karolina.stehlikova@nipk.cz
 <https://orcid.org/0000-0002-3812-0425>

Karolína Stehlíková se ve výzkumné a publikační činnosti zabývá starším i aktuálním skandinávským divadlem. Zajímají ji také česko-norské kulturní transfery (M. Blekastad, P. Fraenkl). V současnosti působí v Kabinetu pro studium českého divadla NIK jako lexikografka. Překládá z norštiny.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

Dr Pavel Fraenkl

Pavel Fraenkl na karikatuře Františka Bidla z roku 1929. Moravská galerie v Brně, inv. č. B 11261.

Pocit osamělosti a divadlo

Pavel Fraenkl

Moderní člověk se cítí osamělý – dosvědčuje to současné básnictví, románová literatura, drama, umění obecně. Navzdory velkým, pospolitost budujícím duchovním proudům 19. a 20. století, nacionalismu a socialismu, nepřemohl evropský člověk svou vnitřní opuštěnost. Ve velkých městech žijí miliony lidských duší svůj vnitřní život každá sama za sebe, jakmile opustí své kanceláře, sportovní kláně nebo kina. Evropský pocit osamění je hlubší povahy. Nelze ho vyléčit vnějšími prostředky. Nadto tato krize úzce souvisí s dlouhým sekularizačním procesem, který vede k zprvu hrdé, ale později zoufalé izolaci.

Večer co večer se neznámí lidé shromažďují v divadelních sálech, aby zhlédli, vyslechli a zažili koncentrovaný obraz života, jaký scénické umění dokáže poskytnout. V těsných řadách tu vedle sebe sedí: sekretářky a obchodníci, dělníci a studenti, lékaři a hospodyně, řemeslníci a úředníci, intelektuálové, faráři, ženy a muži. Po dvě až tři hodiny budou dýchat stejný vzduch, smát se nebo se bát, souhlasit nebo protestovat. Během představení se odehrává pomalý proces splynutí. Tito cizí nebo víceméně cizí lidé vytvářejí časově ohraničenou jednotku. Prožíváním vlastní bolesti a přemýšlením o ní, nesou na svých bedrech současně i utrpení druhých. Vystoupením ze svého vlastního „já“ se očišťují v koupeli společenství. Herec je přiměje, aby umlkli. A slova básníka v nich mohou zažehnout naději nebo posílit jejich vůli.

Stovky lidí slyší tatáž slova. Ve společenství zažívají závazné souručenství mateřského jazyka. Jednotí se v obdivu či odporu. Jsou přemoženi tichým hlasem krásy. Každý sám roste. A pak rostou společně.

Básník-dramatik. Tatáž slova, která se lámou v různých úhlech, než začnou promlouvat k lidské duši. Jevišť. Divadlo. A stovky různých lidí. Všichni shromáždění kvůli jedinému. V dobrovolném žaláři si volí ticho, aby zaslechli, co je spojí. Tvůrčí duch k nim promlouvá z jeviště. Lidé mluví k lidem. Není divadlo svým sjednocujícím účinkem obrazem či obdobou většího, trvajícího jednotícího procesu, který prožívají stovky různých duší a srdcí, když se dají do služby jedinému společnému cíli?

Kdekoli je duše ochotná naslouchat tvůrčí síle, božskosti a lidskosti, kdekoli lidi sjednotí tvůrčí duch, tam je jejich osamělost přemožena. Kdekoli se lidská srdce sklání před velikostí, božskou nebo tvůrčí básnickou velikostí, tam jejich vnitřní izolace taje. Jsou včlenění do společenství. Možná různého druhu a trvání. Ale vždy společenství, které od nich požaduje, aby se jejich duše ztišila, očistila, stala se vstřícnou a dobrou.

Velké drama. Velké divadlo. Velký žal, krása a uvolnění. Staří Řekové, středověk, Shakespeare a Ibsen si toho byli dobře vědomi: že velké dramatické umění – protože jen takovým se má slova zabírají – je vždy kultického původu; i kdyby to byl jen slabý odlesk božské tvůrčí síly, působí na duši skrze utrpení a skrze obět jím přináší vykoupení.

Stavangeren, 10. 1. 1950

(Přeložila Karolína Stehlíková.)